

**ВПЛИВ ПОГЛЯДІВ П. КУЛІША НА ФОРМУВАННЯ української
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ**

Д.А. Кондратьєва, Н.Р. Темірова

Резюме. Дана стаття присвячена колу питань пов'язаних з проблемою формування національної ідеї та вплив на неї діяльності Пантелеймона Куліша. Національна ідея виступає, як чинник державотворення, стає однією з передумов і виникнення сучасної незалежної держави України.

Ключові слова: П. Куліш, національна ідея, українська державність.

Україна, як сучасна незалежна держава, відбулася завдяки наявності консолідуючої національної ідеї. Світова практика свідчить, що суспільство, як цілісна соціальна система може динамічно розвиватися при умові коли воно має орієнтири, ідеали, цілі й ресурси. Українська держава і суспільство знаходяться на перехідному етапі розвитку, що накладає відбиток на соціальні зв'язки, становлення правової системи, реформування державних і громадянських структур. Тому необхідність суспільної консолідації для подальшого розвитку залишається актуальною й нині. А відтак, вивчення такого феномену як українська національна ідея та її еволюція—предмет особливої уваги вчених. Дана робота пов'язується з дослідженням творчої спадщини Пантелеймона Олександровича Куліша у контексті становлення та розвитку української національної ідеї, як головного чинника державотворення.

Метою дослідження є відстеження впливу громадської думки П. Куліша на формування української національної ідеї як одного з вирішальних чинників в подальшому державотворенні. Незважаючи на достатньо великий доробок таких вчених сьогодення, як О. Федорук, Є. Нахлік, А. Сініцина, О. Ясь, В. Кравченко у дослідженні суспільно політичних поглядів мислителя, теоретична спадщина з точки зору формування національної ідеї є недостатньо вивченою. Враховуючи те, що проблема впливу національної ідеї на державотворення вже розглядалася в роботах О. Кожухар, Н. Левченко, вважаємо за необхідне персоніфікувати чинники впливу, а саме ширше розглянути вплив Пантелеймона Куліша на формування сучасної державності як вищої форми прояву національної ідеї.

При написанні даної роботи автор керувався принципом відповідності історичних подій конкретно-історичним обставинам, в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Застосовано біографічний метод та методи аналізу документальної інформації

Майбутнє нинішньої української держави значною мірою залежить від того, чи зуміємо ми об'єктивно і критично проаналізувати власний історичний досвід. Зокрема, усвідомити, як формувалася і функціонувала українська національна ідея в добу національного відродження кінця XIX – початку XX ст. Адже ідеї, які правильно і глибоко відображають реалії життя, пришвидшують соціальні процеси, орієнтують суспільство на подолання віджитого й становлення нового, прогресивного.

Національна ідея є основною парадигмою усвідомлення потреби політичного суверенітету народу, боротьби за його досягнення й побудови національної держави.

Формування української національної ідеї, як такої, пройшло доволі довгий шлях становлення. Від героїзації минувшини Київської землі І.Борецьким до створення української літературної течії, видатними представниками якої були Порфирій Байський (О. Сомов), М. Гоголь, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка. Від спроб пояснити дуальність людського життя у порубіжних землях Г. Сковороди до науково обґрунтованих досліджень минувшини українців М. Костомаровим. Від розмежування на хохлів, кацапів, жидів та ляхів за часів Хмельниччини до виокремлення українців, як народу зі своєю історією О. Кониським.

Сьогодні ми по-новому звертаємося до спадщини великого громадського діяча П. Куліша, заново переосмислюємо його національно-патріотичну позицію, перечитуємо національні ідеї, виражені в його творчості.

Перелік проблем, які хвилювали і які намагався всією своєю діяльністю розв'язати Куліш, вказує на обшири, глибину, комплексний характер як його знань, так і доробку. Це і розроблення загальної концепції української культури та словесності, зокрема, пошуки шляхів розвитку рідної мови як основи духовного відродження нації, проблеми розвитку самої української нації, її єдності, визначення місця та ролі в стосунках з іншими народами, історичної місії нації.

Розглядаючи суспільно-політичну діяльність Пантелеймона Олександровича у площині сучасного життя України, слід зазначити, що головна мета життя і творчості діяча, стала реальністю – український народ створив свою державу.

П. Куліш першим серед української науково-громадської еліти звернувся до тлумачення «ідеї руської народності», вкладаючи в нього усвідомлення, розуміння людиною приналежності до свого народу, його культури і віри [1]. У листі від 18 лютого 1857 р. до О. Милорадовичівни письменник зазначає, «...розпознаємо ми добре, що ми не в Німеччині, ні в Москощині, а в себе дома на Вкраїні. – але не дивлячись на це не відокремлюємо себе як цілесне явище – народ, який має свою історію, свої традиції, свою мову. Пантелеймон Олександрович зазначав, що Українська нація має позбутися денационалізації та русифікації, особливо у «верхах», відродити свою мову, культуру й розвиватися передусім на цій власній основі. «Порідшало вас, земляки мої на Вкраїні; перемішались ви з усяким язиком» Бо живе німець по-німецьки ...; тільки наш брат, українець носить навиворіт свою одягу» [2]. Тобто головною ідеєю П.Куліша було становлення України, як української держави так, як Німеччина є німецькою, Туреччина – турецькою.

У листі до П. Глібової (1860) він з величезною гіркотою констатував: «Наша ідея ще в сповиточку, і навіть такі люди, як Ви, сумніваєтесь, щоб вона не загинула в пелюшках. Але з нас досить, що вона народилась і існує» [3]. У листі до Г. Рентель (1862), ми бачимо, що «гарячий Панько» виокремлює серед інтелігенції прибічників національної ідеї, за їхнім внеском у загальну справу консолідації суспільства: «...кращого від українців в ідеї нема нічого, але (...) небагато в нас людей гідних, решта – дурноляпи, можливо, більше шкідливі, ніж корисні для розповсюдження в суспільстві рятівної для майбутнього української ідеї». Але, не зважаючи ні на що, П.Куліш при кожній нагоді стверджував: «Не дивуйтесь словам моїм про великі надії на народ український. Погляньте на його історію: чого не перебув він, які недолюдки з його знущались! А в його більше людяності осталося, ніж у москаля і ляха» [4].

Через усе життя Куліш проніс сприйняту в юності ідею романтика Й. Гердера про цінності національної самобутності й неповторний історичний шлях кожного народу. Дотримуючись думки про існування універсальних законів розвитку природи й суспільства, український мислитель був переконаний, що збереження і вияскравлення національного розмаїття людства має всепланетарну доцільність і відповідає універсальним закономірностям розвитку Всесвіту. Романтизм у синкретичній світоглядній системі Куліша виявився, зокрема, в українізації русоїзму (хутір як осередок національної самобутності, «простих звичаїв», живої народної мови, автор «Листів з хутора» протиставляв русифікованим «городам і їх порядкам», де «затуманюють» «святую науку істини» Христової) і в національно-акцентованому переосмисленні позитивістських уявлень [5].

Щодо моделі майбутнього суспільного устрою, оптимального для українського народу, то її Куліш у 40-60-х рр. XIX ст., пов'язував із громадським правом і визначав політичний ідеал українців у сфері порядкування національним життям, по суті, як громадське

суспільство. У «Нарисі історії словесності русько-української» він протиставляв громадське право, яке питомо національний тип суспільної самоорганізації, та до якого споконвіку тяжіє український народ, чужому для нього монархічному правлінню, яке нав'язують йому різні зайти. Не приймаючи загалом слов'янофільської ідеології, П.Куліш усе-таки визнав за нею й окремі позитивні тенденції: шанування національних святинь, національне самопізнання, увага до вітчизняної історії та духовної спадщини. «Свобода личности и покорение природы человеком я вовсе не исключаю из своїх desiderata; но свобода личности бывает временами несовместима с политической независимостью народа, без которой она не достижима. Когда ж общественный организм получит возможность развиваться из самого себя с наименьшим посторонним влиянием, его развитие неизбежно приведет к свободе личности, а сия последняя будет непременно направлена к покорению природы человеком» [6].

У подальших роботах П.О. Куліша відчувається вплив неоплатонівської філософської ідеї про універсум, ідею Бога, душі. Особливим у роботах дослідника стає посилення акценту на особистості людини, її долі, її національного способу буття, а також проблеми самопізнання.

Оскільки Пантелеймон Олександрович творив за умов відсутності державності, засобом проголошення і утвердження його ідей стала національна література, національна мова як засіб вияву і виразу національного духу, власної незалежності і, врешті-решт, свободи народу. Великим пам'ятником Кулішу став його переклад Святого Письма, яке вперше зазвучало українською мовою і зіграло велику культурно-освітню роль.

До кінця життя Куліш залишався вірний своїй ідеї, яку плекав іще змолоду: шляхом культурної європеїзації України, витворення цілком окремого українського письменства, що знаменувало б собою осягнення літературної автономії, йти до майбутньої автономії політичної, державо-територіальної [7]. Таку свою програму як заповіт молодим поколінням він натхненно виклав у листі від 7 липня 1892р. до Марусі Вовк-Карачевської: «Лишь только бы мы достигли того, что этот журнал сделался необходимым для всех любителей чтения на юге, мы достигли бы, как отдельная нация, и литературной автономии и, независимо от украинского языка. У нас был бы и нравственный центр, в котором сходились бы все наши политические и финансовые интересы. Другими словами: посредством того журнала можно бы было согласить между собою большинство мыслящих людей украинских и придать их действиям политическое единство» [8].

Закликаючи «літературних робітників» і «проповідників науки» робити «своє національне діло» «пером та лагодою, «самыми мирными средствами», не хитати «високих стільців», П.Куліш виходив з того, що радикальний національно-визвольний рух у сучасній йому Україні був би передчасним, позаяк «мы составляем нацию в смысле этнографическом, но вовсе не в политическом» [9]. Ще в листі до М. Костомарова від 11 вересня 1846 р., в самому розпалі ідеологічних суперечок між «братчиками» щодо перспективних шляхів боротьби за знесенням кріпаччини і національну волю він переконує його, що «душа українська аж ніяк не мізерна» [10].

З приводу революційних засобів боротьби за визволення України П. Куліш 3 січня 1861р. писав до О. Кониського, що «в нас і семисажений Гарібальді нічого не вдіє. Треба вчитись нам добре, та й усіх людей учити, та тоді вже й доброго чоловіка собі бажати – літ через сто чи що» [11]. Як бачимо, замислюючись над можливостями та шляхами виборення української державності, Куліш-культурник у 60-х роках XIX ст. не був абсолютно проти радикального національно-визвольного руху в Україні, лише вважав його за передчасне, допускаючи, що прийдешня Україна може піти й шляхом Італії, котра, як відомо, визволилася з-під австрійського панування й об'єдналася революційним чином, завдяки походу Дж. Гарібальді.

Саме національна ідея стала домінантою його творчості, його духовного і світоглядного україноцентризму. На цих засадах П. Куліш опрацював особливу концепцію чи поняття “рідного”, в яке включав Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття – “українська ідея”, яке і є осередком внутрішнього духовного життя людини [12]. Таким чином, орієнтація на Україну стає духовною парадигмою письменника, вченого, через яку він осмислює усі українські реалії.

Хутірська філософія П. Куліша передає розуміння автором ідеалу українського життя, яким для нього є хутір як осередок природного, натурального життя українця, а водночас і як осередок національної самобутності “простих звичаїв”, живої народної мови, вільного духу кожної людини [13]. Образ хутора стає домінантою мислення письменника. Можна припустити, що ідея хутірства певною мірою була нав'язана П. Кулішу філософією Руссо. Проте він сам не наслідує її сліпо, а дає своє оригінальне, чи швидше національне тлумачення, проводить через неї ідею українства. Не випадково, що хутір ототожнюється ним з образом рідної землі, мови, звичаїв. Тут Куліш розвиває важливий філософський принцип гармонії, єдності людини і природи, відверто заявляючи про руйнівні тенденції міської цивілізації, у сфері духовній, морально-етичній [14].

Таким чином ми дійшли висновку, що П. Куліш свою державницьку національну політику трактував по-різному, дуже часто вдавався до ідеалізації старовини, абсолютизації козаччини, а потім відходив від них, намагаючись заглянути у майбутнє і віднайти реальні шляхи реставрації національної держави. Врешті-решт, він навіть схилився до розгляду української нації не як державної, а в розумінні етнографічному. На цій основі у нього і з'являється поняття “культурної автономії” або “духовної самостійності” українського народу у складі Російської імперії. Сюди ж примикає його концепція “двоєдиної Русі”, що мала означати політичну єдність України і Росії. Наприкінці життя ухилився від царєфільства і однозначно висловлювався за незалежність України. В цих хитаннях П. Куліша виявилися парадоксальна логіка історіософського мислення письменника, його духовний відчай, безсилля в утвердженні української державності. Та навіть і за цих обставин, як вдало зауважує Є. Нахлік, П. Куліш на “вкраїнські справи” дивився не “московсько-болярським оком”, а таки українським, не втрачаючи віри у майбутню незалежність України [15].

Тобто, державотворчі процеси за Кулішем можливі лише якщо виховати національно свідоме «верховіття» українства, котре могло б просвітити народ, піднести його культурно-освітній рівень, поглибити його суспільну, передусім національно-політичну, свідомість, консолідувати націю не тільки в етнографічному, а й у політичному сенсі й урешті-решт повести її, достатньо підготовлену, духовно незалежну до виборення власної держави. Але сам він жодного разу не підштовхував народ до кривавих зривів, бо не вважав за моральне, допустиме й можливе жертвувати масами заради майбутньої волі. Не закликав здобути свободу кров'ю, хоча й передбачав, що визволення приречене бути окупленим кров'ю – але кров'ю мучеників, а не терористів. Тому національна ідея реалізується у змісті та формах виховання молоді, в традиціях, святах, обрядах способі життя, стосунках у середині суспільства та з іншими народами. Повноцінна національна ідея – не лише символ колективної самосвідомості, а й дійсний духовний об'єднувач, виразник сукупного образу народного духу, його інтелектуального і морально-естетичного потенціалу, завдяки якому і можливе виховання любові та відданості своєму народові, національній ідеї, що формується та може вмщати в собі споконвічні визначені інваріанти та дипломатично мінливі від обставин суспільного життя компоненти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнідан О., Осьмак Н. Світогляд Пантелеймона Куліша // Дивослово. – 1991. – № 10. – С. 38-41.
2. Куліш П. До О. Милорадовичівни / П. Куліш // Листи. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 112.
3. Шевельов Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах // Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 147.
4. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 152.
5. Микитчук С.П. Вплив романтизму на світоглядне бачення П.Куліша// Проблеми історії XIX-XX ст. Вип. XV.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/piu19-20/2008_15/32.pdf
6. Куліш П.О. Нарис історії словесності русько-української. Погляд на занедбанню народної мови / П.О.Куліш // Хроніка 2000. – К., 2009. –Вип.78: Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. – С. 125–134.
7. Шморгун О. Основний зміст поняття "Українська національна ідея"// Розбудова держави. – 1997. – № 6. – С. 10-19.
8. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 266.
9. Розумний М. «Блудний син» українського народолюбства / М.Розумний // Молода нація. – 1996. – № 2. – С. 57-67.
10. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи / П.Куліш. – К.: Критика, 2005. – Т.І: 1841-1850. – С. 114.
11. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 165.
12. Вівчарик М., Карташов Р. По шляху до консолідації нації // Розбудова держави. – 1996. – № 2. – С. 23 - 44.
13. Куліш П. Про Український народ; Моє життя; Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / П. Куліш. – К., 2005. – 384 с.
14. Концепція “природної людини” Ж.-Ж.Руссо і “хуторська філософія” П.Куліша // “Франція та Україна”: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Конференції . – Дніпропетровськ, 1997. – Т.1. – Ч.2. – С. 41–43.
15. Нахлік С.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель. Т.1: Життя Пантелеймона Куліша – К.: Український письменник, 2007. – 456 с.

УДК 130.2

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТЕХНОКРАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Г.І. Коровінська, В.І. Додонова

Резюме. В роботі розглядається питання екологічної безпеки суспільства, в цілому, а також в контексті технократичного мислення. Підіймається питання глобалізації, її екологічного аспекту, ставиться питання про зв'язок технократичного мислення та глобалізації. Надається стисла характеристика особливостей розуміння відносин «людина-природа» у античній філософії, наводяться зародки технократизму. Розглядається філософія Ф. Бекона, її технократичний аспект. Розглядається розуміння поняття «технократичного мислення», його сутності в творчості М. Гайдегера.

Ключові слова: технократичне мислення, глобалізація, екологічна криза, планетарна свідомість.

На даному етапі розвитку суспільства постає важливе питання щодо екологічної безпеки населення у світлі технократичного мислення. Чи можна взагалі сумніватися у доцільності дослідження цього питання, якщо майже кожна конституція містить права та обов'язки, що стосуються екологічної безпеки? У теорії конституційного права такі права та обов'язки утворюють окремі групи, що мають назву відповідно «екологічні права» та «екологічні обов'язки», що також є досить важливим для розуміння актуальності зазначеної проблеми.

Треба зауважити, що проблема взаємодії людини та природи не є новою, вона підіймалася на кожному новому етапі розвитку суспільства в цілому, розглядалася багатьма мислителями, та кожен з них пропонував своє бачення цієї проблеми.